

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО

О. А. Явор

**ЮРИДИЧНІ ФАКТИ
В СІМЕЙНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ:
усталені підходи і новітні тенденції**

Монографія

Харків
«Право»
2016

УДК 347.61/.64(477)
ББК 67.9(4УКР)304.0
Я22

*Рекомендовано до друку вченою радою
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
(протокол № 5 від 25 грудня 2015 р.)*

Рецензенти:

І. В. Венедіктова, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;

С. Я. Фурса, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри нотаріального та виконавчого процесу і адвокатури Київського національного університету імені Тараса Шевченка, заслужений юрист України;

В. І. Борисова, професор, член-кореспондент НАПрН України, завідувач кафедри цивільного права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, заслужений працівник освіти України

Явор О. А.

Я22 Юридичні факти в сімейному праві України: усталені підходи і новітні тенденції : монографія / О. А. Явор. – Х. : Право, 2016. – 352 с.

ISBN 978-966-458-986-1

Монографію присвячено загальній характеристиці юридичних фактів у сфері сімейного права, необхідність якої зумовлена все більшою актуалізацією питання щодо знаходження балансу між приватністю як одним із фундаментальних прав людини і загальним благом, на забезпечення якого має бути спрямоване державно-правове регулювання суспільних відносин. Автором досліджено історію розвитку ідеї юридичних фактів, визначено їх прикладне значення, поняття і підходи до їх класифікації. Розкрито особливості юридичних подій, юридичних діянь і юридичних фактів-станів як юридичних фактів у сімейному праві. Надано рекомендації щодо необхідності формування правових позицій в окремих категоріях сімейних справ з урахуванням доктринальних напрацювань щодо ролі юридичних фактів у регулюванні суспільних відносин.

Для науковців, практичних фахівців, аспірантів, студентів.

**УДК 347.61/.64(477)
ББК 67.9(4УКР)304.0**

ISBN 978-966-458-986-1

© Явор О. А., 2016
© Видавництво «Право», 2016

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
------------	---

РОЗДІЛ 1

ЮРИДИЧНІ ФАКТИ У МЕХАНІЗМІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

1.1. Місце сімейного права в системі приватного права України.....	9
1.2. Історія і сучасний стан дослідження проблеми юридичних фактів у сімейному праві (генеза).....	27
1.3. Поняття та основні підходи до класифікації юридичних фактів у сімейному праві.....	38
1.4. Роль правозастосування у встановленні юридичних фактів у сімейному праві України.....	54
1.5. Значення державної реєстрації юридичних фактів.....	72

РОЗДІЛ 2

ОКРЕМІ ВИДИ ЮРИДИЧНИХ ФАКТІВ

2.1. Дії і бездіяльність у сімейному праві.....	84
2.1.1. Загальна характеристика юридичних діянь.....	84
2.1.2. Юридичні акти за сімейним законодавством України.....	106
2.1.3. Вчинки як юридично значущі обставини в сімейно-правовій сфері суспільних відносин.....	123
2.2. Юридичні події в сімейному праві.....	140
2.2.1. Загальна характеристика юридичних подій.....	140
2.2.2. Відносні юридичні події в сімейному праві України.....	153
2.2.3. Абсолютні юридичні події у регулюванні сімейних відносин.....	167
2.3. Фактичний склад у сімейному праві України.....	176
2.3.1. Загальна характеристика фактичних складів і їх роль у регулюванні сімейних відносин.....	176
2.3.2. Факти-стани в сімейному праві України як елемент фактичного складу.....	189
2.3.3. Фікції у регулюванні сімейно-правових відносин.....	207

РОЗДІЛ 3
ДЕФЕКТНІ ЮРИДИЧНІ ФАКТИ
І ФАКТИЧНІ СКЛАДИ
В СІМЕЙНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

3.1. Дефектність юридичних фактів і їх складів: загальна характеристика	220
3.2. Дефектні юридичні акти в сімейному праві як особливий різновид дефектності	229
3.3. Прояви і наслідки дефектності юридичних фактів та їх складів у регулюванні сімейних відносин (на прикладі недійсності шлюбу)	244

РОЗДІЛ 4
ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ
СІМЕЙНОГО ПРАВА УКРАЇНИ
У СВІТЛІ ТЕОРІЇ ЮРИДИЧНИХ ФАКТІВ

4.1. Вплив прецедентної практики Європейського суду з прав людини на окреслення кола юридичних фактів у сімейно-правовій сфері регулювання	253
4.2. Юридичні факти в сімейному праві під впливом наукового прогресу	283
4.3. Інтеграція до європейського правового простору: основні завдання адаптації системи правового регулювання сімейних відносин	295
 ВИСНОВКИ	 303
 СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ	 308

ВСТУП

В умовах все більшого ускладнення суспільних відносин, появи нових моделей взаємодії між їх учасниками, значного впливу науково-технічного прогресу на реалізацію людиною її особистих прав і свобод, постійної зміни уявлень, що довгий час вважалися традиційними, про ті чи інші сімейні цінності й необхідність їх захисту з боку держави, високої мобільності людей і все меншої їх зв'язаності у своїх приватних відносинах державними кордонами особливої актуальності набуває виявлення ролі юридичних фактів у регулюванні сімейних правовідносин. Указане завдання має вирішуватися у світлі тих загальнотеоретичних положень, які вже здобули статус доктринальних, із метою виявлення загальних закономірностей і специфіки дії юридичних фактів у сімейному праві порівняно з іншими галузями права.

Увага до юридичних фактів саме у сфері сімейного права зумовлена також все більшою актуалізацією питання щодо знаходження балансу між приватністю як одним із фундаментальних прав людини і загальним благом, на забезпечення якого має бути спрямоване державно-правове регулювання суспільних відносин. Як із цього приводу зауважують західні дослідники, саме сімейне право є точкою перетину й зворотного зв'язку між сім'єю та державою: сім'я відіграє формуючу роль у суспільстві, але закон і суспільство також здійснюють формуючий вплив на сім'ю¹.

Більш глибоке дослідження юридичних фактів у сімейному праві України, з одного боку, дозволить удосконалити існуючу на сьогодні в юридичній доктрині характеристику сімейно-правових відносин, виявити специфіку в їх правовому регулюванні, встановити закономірності й тенденції подальшого розвитку цієї сфери суспільних відносин. З другого боку, без такого дослідження не можна досягти ефективного регулювання сімейних правовідносин як на нормотворчому, так і на індивідуальному рівнях. У цьому сенсі дослідження юридичних фактів у сімейному праві виконує суто прикладну функцію – сприяє правильному відбору й закріпленню юридичних фактів у нормативних приписах, допомагає

¹ McClain, L. C. Family Constitutions and the (New) Constitution of the Family [Текст] / Linda C. McClain // Fordham Law Review. – 2006. – Vol. 73. – P. 833–881. Див. також: McClain, L. C. Love, Marriage, and the Baby Carriage: Revisiting the Channelling Function of Family Law [Текст] / Linda C. McClain // Cardozo Law Review. – 2007. – Vol. 28. – P. 101–151.

зрозуміти взаємозв'язок різних способів впливу на фактичні відносини і процеси, встановлює межу між тими відносинами, що потребують конкретної моделі правового регулювання, і тими, що мають захищатися правом, але при цьому залишати простір для саморегулювання учасникам таких відносин.

Загальнотеоретичні питання юридичних фактів завжди перебували в центрі уваги представників юридичної науки. Їх, зокрема, було розкрито в роботах таких вчених, як М. Александров, В. Горшеньов, С. Братусь, С. Зівс, В. Казимирчук, В. Копейчиков, В. Кудрявцев, Є. Назаренко, О. Иоффе та ін. Значну увагу дослідженню юридичних фактів приділено у працях Б. Сташківа та С. Фурси. Характеристика юридичних фактів буде неповною без звернення до теоретичних висновків і практичних рекомендацій українських і зарубіжних учених-юристів дореволюційного, радянського і сучасного періодів у галузі загальної теорії права, цивільного та сімейного права. Йдеться, зокрема, про праці таких вчених у сфері сімейного права, як М. Антокольська, Я. Веберс, Є. Ворожейкін, В. Ваграс, В. Данілін, І. Жилінкова, В. Ковальська, Р. Манакова, А. Маркосян, С. Паластіна, А. Пергамент, З. Ромовська, В. Рясенцев, С. Реутов, Я. Шевченко та ін. Крім того, важливу теоретичну основу дослідження становили роботи С. Алексєєва, Т. Ариванюк, Л. Афанасьєвої, М. Бару, Т. Боднар, С. Бондова, В. Борисової, В. Бошко, М. Брагінського, С. Братуся, В. Вітрянського, Д. Генкіна, В. Гопанчука, К. Граве, В. Грибанова, О. Дзери, І. Дзери, Н. Єршової, А. Єрошенко, О. Загоровського, О. Калітенко, Ю. Калмикова, Т. Кашаніної, А. Корецького, О. Косової, А. Коструби, В. Луця, С. Мазуренко, Л. Максимович, Г. Матвєєва, В. Маслова, М. Масевич, І. Покровського, О. Пушкіна, Л. Пчелінцевої, О. Підпригори, Є. Суханова, В. Тархова, Ю. Толстого, Є. Харитонова, Ю. Червоного, О. Ульяненко, Є. Фурси, Є. Чефранової, Г. Шершеневича та ін. Значення юридичних фактів у різних сферах правового регулювання розкрито в дисертаційних дослідженнях таких вітчизняних вчених, як В. Баландіна¹, А. Завальний², А. Чувакова³,

¹ Баландіна, В. Г. Юридичні факти в податковому праві [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / В. Г. Баландіна ; Держ. НДІ М-ва внутр. справ України. – К., 2009. – 20 с.

² Завальний, А. М. Юридичні факти в сфері здійснення правоохоронної діяльності [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / А. М. Завальний. – К., 2007. – 22 с.

³ Чувакова, А. М. Юридические факты, фактические составы и их дефекты [Текст] : монографія / А. М. Чувакова. – Одесса : Феникс, 2009. – 112 с.

І. Сливич¹, О. Данилюк² та ін. Незважаючи на це, питання про роль юридичних фактів у сімейному праві залишається малодослідженим.

Розкриття природи юридичних фактів і їх ролі в регулюванні сімейних відносин, що перебуває в центрі представленого увазі читача дослідження, ставить перед нами такі завдання:

– виявити межі державно-правового впливу на сферу сімейних відносин, а також виробити загальні орієнтири у пошуку балансу між динамічністю й стабільністю в регулюванні сімейних відносин;

– встановити співвідношення між державою, громадянським суспільством і сім'єю, що має стати відправною точкою у визначенні предмета правового регулювання й відповідного кола юридичних фактів, окресленні сфери саморегулювання сімейних відносин і з'ясуванні можливих способів встановлення юридичних фактів у сімейному праві;

– надати загальну характеристику юридичних фактів у сімейному праві, що включає в себе дослідження історії розвитку самої ідеї юридичних фактів, розкриття їх прикладного значення, поняття і підходів до класифікації юридичних фактів;

– розкрити особливості юридичних подій, юридичних діянь і юридичних фактів-станів як юридичних фактів у сімейному праві;

– довести необхідність охоплення поняттям юридичного факту тих правових ситуацій, за яких юридичні факти спричиняють наслідки, що не втілюються у правовідносини, й доповнити представлену у правовій доктрині класифікацію юридичними фактами, що призводять до набуття, зміни або втрати відповідного правового статусу;

– з'ясувати значення процесу правозастосування у встановленні юридичних фактів у сімейному праві, проаналізувати судову практику України, що дозволить визначити роль судових рішень як юридичних актів, які виступають підставою виникнення, зміни, поновлення чи припинення сімейних правовідносин або відповідних правових статусів їх учасників;

– надати рекомендації щодо необхідності формування правових позицій в окремих категоріях сімейних справ з урахуванням доктринальних напрацювань щодо ролі юридичних фактів у регулюванні суспільних відносин;

¹ Сливич, І. І. Юридичні факти в кримінальному процесі України [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / І. І. Сливич ; Одес. нац. юрид. акад. – О., 2007. – 19 с.

² Данилюк, О. В. Юридичні факти як підстави виникнення індивідуальних трудових правовідносин [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / О. В. Данилюк ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2007. – 202 с.

- провести розмежування між тими юридичними фактами, які мають юридичну силу лише за умови їх державної реєстрації, й тими, що підлягають обов'язковій державній реєстрації, але відсутність останньої не призводить до втрати ними свого юридичного значення;
- з'ясувати роль фікцій, презумпцій та інших нетипових юридичних приписів у регулюванні сімейно-правових відносин;
- надати загальну характеристику дефектним юридичним фактам і фактичним складам у сімейному праві України, встановити причини їх виникнення, прояви і наслідки дефектності, різновиди і способи подолання;
- виявити основні тенденції розвитку сімейного права України у світлі теорії юридичних фактів, зокрема з'ясувати вплив прецедентної практики Європейського суду з прав людини на окреслення кола юридичних фактів у сімейно-правовій сфері відносин, простежити роль науково-технічного прогресу та євроінтеграційних процесів тощо.